

спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-ге вид., виправлене і доповнене / А. Ткаченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.

15. Фащенко В. Жанрова диференціація та взаємопроникнення / В. Фащенко // Фащенко В. Вибрані статті. – К.: Дніпро, 1988. – С. 292–304.

16. Фащенко В. Новела і новелісти / В. Фащенко. – К.: Рад. письменник, 1968. – 264 с.

17. Фащенко В. Із студій про новелу / В. Фащенко. – К.: Рад. письменник, 1971. – 216 с.

18. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – 1984. – С. 471–529.

В статье проанализированы родство жанров малой прозы новеллы и рассказа. Раскрыто начальный этап развития жанрового формирования новеллы, расширение возможностей жанра и его динамичное развитие, которое наблюдается в конце ХІХ - начале ХХ в. Рассматривается особенность популярности жанра новеллы в художественной системе украинской литературы конца ХІХ - начала ХХ в., приобретая такие явления, как художественный синкретизм, лиризм, психологизм. Упоминается появление такого выдающегося явления в нашей литературе, как модернизм. Рассматривается переосмысление мировоззренческих эстетических факторов, которые влияют на идейно-тематическую, жанровую, образную, стилевую системы художественных произведений. Акцентировано внимание на дальнейшем развитии форм сюжетного овладения культурно - исторической неустойчивости, идейно - эстетических ориентиров новейшей эпохи.

Ключевые слова: *малая проза, новелла, рассказ, синкретизм, психологизм, лиризм, модернизм, постмодерная эстетика, художественная деталь.*

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олена Бистрова, проф. (Дрогобич)

ББК 83.3 (4)2
УДК 821. 112.2 - 2

Монотопікальні тексти у компаративному зіставленні

У статті висвітлюються монотопікальні тексти крізь оптику компаративістського дискурсу. Об'єктом дослідження стали твори багатьох українських та зарубіжних митців слова.

Ключові слова: текст, компаративістика, імологія, дискурс, мотив, образ.

Olena Bistrova Monotopical texts in comparative comparison

Monotopical texts are viewed through the optics of comparative discourse in the article. Works of many Ukrainian and foreign artists of word became a research object.

Keywords: text, compare studies, imology, discourse, reason, motif.

Останнім часом літературознавці значну увагу приділяють дослідженню такої проблеми, як наше сприйняття Іншого. Продуктивним у цьому дослідженні є використання засад імагології. За твердженням М. Ільницького та В. Будного, імагологія як мультидисциплінарна спеціалізація літературної компаративістики досліджує проблему національного характеру і національний образ світу, аналізує конфліктність і діалогічність культур [Ільницький, Будний 2007: 244]. Цікавим в цьому аспекті є порівняльний аналіз текстів Т. Шевченка «Полякам» і І. Франка «Ляхам».

Твір Тараса Шевченка «Полякам» – поезія багатовекторна, а серед них два контрастуючі мотиви: щасливе минуле – гірке сьогодення (близьке сьогодення, близьке ретро). В ідеалізованому минулому – суцільний рай на землі: «Отам-то весело жилось! / Братались з вольними ляхами, / Пишались вольними степами. / В садах кохалися, цвіли, / Неначе лілії, дівчата. / Пишалася синами мати, / Синами вольними... / Росли, Росли сини і веселили / Старії скорбнії літа...» [Шевченко 1990, 2: 37].

Цю романтично-ідилічну картину увірвали грізні події, безжалісні й жорстокі. Одне ретро заступає інше, інший шар ретроспекції й історії: «Аж поки іменем Христа / Прийшли ксьондзи і запалили / Наш тихий рай».

Одне речення, одна думка, а обіймає три віршові рядки. Два переноси (анжанбемани) привносять у цей фрагмент тривожну тональність, нервовість інтонації, особливо вразливої після милого патріархального опису минулих часів – земного тихого раю: «І

розлили / Широке море сльоз і крові, / А сирот іменем Христовим / Замордували, розп'яли... / Поникли голови козачі, / Неначе стоптана трава. / Україна плаче, стогне плаче! / За головою голова / Додолу пада. Кат лютує, / А ксьондз скаженим язиком / Кричить: «Те Deum! Алілуя!..» [Шевченко 1990, 2: 37] Поет моделює нову для себе структуру тексту: миле серцю героя минуле, жахливий етап наступного відрізка або витка минулого (зумовлений подією 1596 р.) і заклик до відтворення минулого – «тихого раю».

З лексичного боку «Полякам» є індивідуально-авторська парадигма. Інтегруючим принципом є світоглядне кредо поета, його любов до рідного краю. Тому майже кожна лексема є посланцем інших поетових текстів: козаки, ляхи, вольні степи, сади, дівчата, лілії, сини, мати, Христос, море (тут у генітиві) сліз і крові, сироти, стоптана трава, Україна, кат. Тут індивідуальну авторську парадигму представлено у сконцентрованому вигляді, вона випромінює на всю творчість власні складові. Цю парадигму можна назвати й своєрідним авторським дескриптором або ще й індивідуальним банком даних, «скарбницею» домінант.

Усе це мовно-образне багатство гортає свій стрижень, свою наддомінанту – Україну: Г.Грабович вважає, що: «Шевченкове ідеальне сприйняття України простежується в декількох контекстах. У «минулому», з погляду часової і просторової дистанції, це ідилічний край миру і гармонії («Садок вишневий коло хати...»). Рай, рівноцінний дитячій невинності, та, як і це дитинство, приречений на занепащення» [Грабович 1998: 172].

З цим твердженням не погоджуємося. «Садок вишневий...» це не ідилічне ретро, не символ України, вічний і незмінний поки існує праця, сім'я і краса краю, це символ, як і належить символі, багатосмисловий: ідуть плугатарі, співають дівчата, співає соловейко, мати повчають дочок, виховують діточок, сім'я у купочці вечеряє. Так було, так є (або має бути), так буде. Цей знаковий твір не надається на поетикальний аналіз, його складові могли б міняти свою форму, але нічого не змінилося б у вічності і усталеності символу. Ну, зауважили б інверсію, пару усталених епітетів – що з того? Концепція твору, інтенції поета, всеохопна символічність – незмінні.

А ось ідилічність тексту минулого України – це вже реальність, яка раптом, нагло увірвалась і відступила перед жахливою реальністю втрати волі, власного іміджу і щастя, яке сприймалось як буденне існування.

Стиль поезії «Полякам» тримається на жахливій антитезі, хронологічно на конкретній даті, топос той самий – простір України. Стиль підкорений світоглядові поета, його ненависті. О.Лосев вважає, що стиль і світогляд повинні відбивати один одного [Лосев 1930, 1: 690]. Почуття поета відбиваються стилістично у грізній силі антитез – на рівні часовому й подієвому. Усе на площині художнього твору зіткане з різних антитетичних утворень. Усе, навіть мотив сакральний, христоцентричність Шевченка піддана випробовуванню почуттями митця. Іменем Христа діють недруги, вороги єдності добро сусідських відносин, котрі ж були мало не ідилічними, Органічна христоцентричність Шевченка в іншій, правдивій, вистражданій своїй іпостасі – повинна повернути втрачений рай: « І знову іменем Христовим / Ми оновили наш тихий рай».

У творі багато мотивів, вони, як згорнені пружини, – можуть раптом випростатися й перетворитися на повноцінні теми й концепти великих творів. Мотив у багатьох теоретиків трактується по-різному. У «Літературознавчій енциклопедії» Ю.Коваліва читаємо: «Мотив – стійкий формально-змістовий компонент художнього твору чи критичної або літературознавчої праці, усвідомлена причина творчості або аналізу, зумовлена художніми та науковими потребами, відповідними інтелектуальними діями... Поняття «Мотив» вживають поруч із поняттями «тема твору», «художня ідея». Не з усім тут можна погодитися. Якщо мотив лише компонент твору, то як же можна підносити його до теми, до ідеї, які виконують генералізуючі функції, всеохопні.

В словнику Л.Краснової та М.Демського є інша дефініція, ближча до суті мотиву: «Мотив – стійкий формально-змістовий компонент літературного тексту, Мотив може бути виділений як у межах одного чи декількох творів письменника, так і в контексті всієї творчості митця, а також якого-небудь літературного напрямку чи літератури цілої епохи» [Лосев 1930, 1: 202].

Польські науковці – М.Гловінські та ін. подають дещо інше тлумачення категорії мотиву: «Motiv – elementarna – dająca się

analitycznie wyodrębnić – jednostka konstrukcyjna świata przed stworzonego w utwoże, jego składnik pierwiastkowy, przedmiot, zytuacja, przeżycie itp» [Glovinskis 1989: 706].

Далі досить розлоге міркування навколо сенсу мотиву. Мотив можна уявити собі як подрібнення, або розгалуження або уточнення однієї з головних тем твору (творів). Скажімо – тема кохання, а від неї – промені-мотиви – ревнощів, прощень, чекання, зустрічей та ін..

У тексті твору «Полякам» навколо екзистенційної теми життя двох сусідніх народів вибудовується спектр таких мотивів, як мотив спогадів про дівочу красу, про мирний побут, про виховання дітей в українських родинах, мотив гармонійної краси навколишньої природи й оселі господаря, мотив гордості за все це, мотив гідності людини, яка у мирі зі своїм сумлінням і у мирі з сусідами.

Цей корпус меліоративних мотивів пов'язаний з минулим, і зовсім інші мотиви виникають, коли із «тихим раєм» це існування обірвалось. Мотиви другої половини твору мають пейорантний характер, від'ємний, їх огортає нестерпний біль і гнів ліричного героя. Це мотиви знуцання нечестивців, які в ім'я збагачення і влади прикривають злочинні дії іменем Христа. Таких мотивів багато: мотиви гніву, людиноненависництва, приниження людської гідності колись братнього народу, мотиви жорстокості й нетерплячого прагнення до панування, мотив раптового сирітства.

Обидва світи: жорстоко зруйнований тихий рай і панування нових лукавих і жорстоких загарбників мають кожен власну естетичну ауру: овіяна любов'ю і ласкавістю поетика і поетизація того, що було, і страшна естетика злочинства. Естетика не лише краса, не лише те, що звеселяє. Існує й естетика «Поза межами краси» [Чижевський 2005, 2: 78 – 96], естетика барокового спрямування. Чижевський пояснює: «На питання, чому саме бароко прийшов до такої тенденції, що на перший погляд здається «антиестетичною», відповіді можна досить легко: з одного боку, вихід поза межі краси був певною опозицією до попереднього мистецького стилю – ренесансу, який вже занадто велику увагу надавав красі, зовнішній, як згадано, нерідко солодкавій «красивості», а, з другого боку, зворот до інших естетичних вартостей поруч з красою був зв'язаний з загальним прагненням

бароко до сильного враження, себто до того, щоб захопити людину, повести її за собою за всяку ціну...» [Чижевський 2005, 2: 80].

Так ось, перед нами вірці двох діаметрально протилежних естетик і поетик вірці дуже промовисті саме тому, що нав'язні протилежними світоглядно – особистісними інтенціями – любов'ю і ненавистю.

У першій частині тексту «Полякам» – загальна констатуюча оцінка попереднього життя: «Отам-то весело жилось!» – домінують веселощі, найцінніше людське почуття, у світлі якого все набуває оптимістичної забарвленості, і весь поетичний арсенал патетики краси – до послуг поета: відповідна лексика, вигуки, гордовитий погляд на світ, динаміку існування відбито цілим каскадом відповідних дієслів: « жилось, / братались, / пишались (двічі) / кохались, / росли (двічі) / веселили».

Це не просто дієслова дії, це міліоративно забарвлені лексичні одиниці, які творять красу і надихають. Другий шар, другий лексичний ряд нищить перший. Тут вибудовується естетика поза межами краси, естетика зла й згуби: прийшли, запалили, розлили, замордували, розп'яли, поникли, плаче, стогне-плаче, пада, лютує, кричить. Зла майже вдвічі більше. Тут своя естетика, естетика зла і горя, а образність, форма – виразніша, сильніша, дієвіша. Так, генітивна метафора з участю домінантного образу море підсилюється ще й додатковою конотацією: «Широке море сліз і крові». Метонімія, її різновид – частина від цілого – також посилюється інтонацією сумної приреченості та інверсією: «Поникли голови козачі». Метонімія голова стає домінуючим образом, повторення його гіперболізує ситуацію згуби, а страшну послідовність подій та неминучість загибелі (страсти) ще більше увиразнює анжанбеман – (переніс, розрив речення) і жахливу приреченість: «За головою голова / Додолу пада»

У творі – виразний метонімічний стиль: Україна плаче – це також метонімічний образ – заміна народу місцем, його країною, кат, ксьондз (в однині) – також метонімії, які символізують страшну множинність прибульців. Система антитез відчутна навіть між окремими образами другої частини. Тут лише два епітети, а між ними кричуща спорідненість: «Широке море сліз і крові – скажений язик».

Прірва між сенсом і формою сакрального виразу й його використанням для виправдовування численних страт: «Те Deum! Алілуя!..» Досягши піку виразу нелюдської ненависті, екстаз поета дещо вгамовується, спадає, людина не може довго витримувати подібні почуття. І завершує цей унікальний, неповторний твір голос ліричного героя, стомленого, ледь промовляючого слова, але зберігшого свою доброту, лагідність, свою людяність і бажання, щоб адресат зрозумів його душу, його щирі думки і наміри: «Отак-то, ляше, друже брате!» Затихаючи, ще звучать ноти гіркої обіди, проте перемагає віра в об'єднувальну силу імені Христового, образи рука і серце – це також метонімії, тут, у тексті, вони набирають значення об'єднувальних символів, ще й промовисті тропи, особливо симфора «серце чистее подай!» І в завершальній частині твору між епітетами зберігається антитеза: неситі – чистее, тихий.

У Шевченка усе знакове і значуще. Але цей твір – «Полякам» – виразна концентрація усіх помислів поета, його експліцитних намірів, його душевної й духовної чистоти і краси. Поет писав так, щоб і читач і дослідник мали чітку уяву про задуми його і мали б чіткий, вічний, нетлінний ґрунт і гнучкість поверхні для герменевтичного аналізу. А не так: «Ніби ходили по піску, ніякої гнучкості під ногами – безнадійна туга та дратівлива втома» [8, 169]. Ніби полемізуючи з Шевченком, то відходячи від нього, то знов наближаючись, Франко написав своїх поляків – поезію «Ляхам» [Франко 1992: 42]. Епіграфом стає неточна цитата з Шевченка: «І ми браталися з ляхами».

Франко не дуже довіряє заклику «Братайтесь!», але хотів би, щоб братання це було щире, від серця; покладається на спільну вигоду, на економічне тло й інтереси, які, дійсно, могли б лучити народи: « Користі най в'яжуть нас спільні. / А не пересуди погані. / І кождий на своєму полі / Для себе і жиймо й працюймо / Для власного щастя і долі! / Ратуйтесь в біді, но тямуймо / Докладно слова ті хороші: «Брат братом, а бриндзя за гроші» [Франко 1992: 42].

Звичайно, інші часи, інша геополітична ситуація, інші адресати. Тому цілком інша емфаза, інші топальності й емотивне тло. Шевченко звертався до народу польського, чесних трудівників, Франко мав на увазі і тих, хто пригнічував простий

люд і захланних сусідів: «Сусіди обох нас з тобою І тиснуть, і днуть, брате ляше...». У Шевченка переважають христоцентричні мотиви, у Франка – державницькі. Обидва тексти гранично ширі, концептуально споріднені, сьогодні підтверджені дружнім тандемом двох держав.

Література: *Бистрова Бистрова 2006*: 200. Імплицитні можливості слова в художньому тексті. Дрогобич: Коло, 2006. – 200 с.; *Грабович Григорій*. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. З англ. – К.: Часопис «Критика», 1998. – 212 с.; *Льницький, Будний*: Порівняльне літературознавство. Частина I. Лекційний курс. Навчальний посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 280 с.; *Краснова Людмила, Краснова: Демський Мар'ян*. Словник літературознавчих термінів. – Дрогобич: Коло, 2007. – С. 202.; *Лосев Лосев А*. Очеры античного символизма и мифологии. – М., 1930. – Т.1. – 694 с.; *Франко Франко*. З вершин і низин. Поезії. Поема. – К.: Веселка. 1992. – С. 42.; *Чижевський Чижевський Дмитро* Поза межами краси. Філософські твори: У 4 т. – К.: Смолоскип, 2005. – Т.2. – С. 78 – 96.; *Шпет Шпет Г.Г.* Сочинения. – М.: Правда, 1989. – С. 169.; *Glowinski Glowinski Michał* Słownik terminów literackich. – Warszawa: Ossolineum, 1976. – 706 с.

В статье освещаются монопоикальные тексты сквозь оптику компаративистского дискурса. Объектом исследования стали произведения многих украинских и зарубежных художников слова.

Ключевые слова: текст, компаративистика, иммология, дискурс, мотив, образ.

Олена Зимомря, к. філол. н., доц. (Ужгород)

Імагологічне картинотворення в умовах ситуації пограниччя

У статті здійснено спробу проаналізувати імагологічні виміри угорсько-українського дискурсу Белли Іллеши з проекцією на самобутнє віддзеркалення в його творчій свідомості «свого» та «іншого».

Ключові слова: угорсько-український дискурс, імагологічні виміри, пограниччя, національні образи.

Olena Zymomyra Imagological picture making in edge situations